

RICHARD J. EVANS

NA OBRANU HISTORIE

Richard J. Evans (*1947) je anglický historik, který přednáší moderní dějiny na univerzitě v Cambridge. Ve svých knihách se věnuje dějinám Německa ve 20. století, přičemž největšího ohlasu se dostalo jeho trilogii o 30.–40. letech: *The Coming Of The Third Reich* (2003); *The Third Reich In Power, 1933–1939* (2005); *The Third Reich at War* (2008). Do širšího povědomí vstoupil svým angažováním v soudním procesu proti popírači holocaustu Davidu Irvingovi, v němž vystupoval jako expert a své snažení korunoval knihou *Lying About Hitler. History, Holocaust, And The David Irving Trial* (2001).

Knihou *Na obranu historie* představuje v Evansově díle zdánlivou výjimku. Ve skutečnosti však odráží jeho hlubokou znalost moderního dějepiscství a soudobých teoretických konceptů a přístupů v historiografii. Jedinečným způsobem se v ní zrcadlí po desetiletí vedená debata o smyslu historie, o dějepiscství jako tvrdé či měkké vědě, o vztahu historie a beletrie, o dějepiscství jako disciplíně pohybuující se mezi fakty a fikcí. Evans zde rovněž nastoluje otázky morálních aspektů hodnocení dějin, moci vědění a společenské manipulace prostřednictvím historických výkladů. Velkou pozornost zároveň věnuje otázce objektivitě historického bádání, stejně jako úskalím i přednostem subjektivního nazírání na dějiny. Knihu *Na obranu dějin* je ale rovněž možné číst jako intelektuální dějiny historiografie 20. století, jako průvodce po historických metodách a historiografických interpretacích posledních sto let, jako dialog mezi historiky, kteří své práce konstruují na základě pramenů, a historiky, pro něž jsou primární teoretická východiska. Evansova kniha po svém prvním vydání v roce 1997 vyvolala v anglosaské historické obci ohromnou debatu, jejíž závěry reflektuje autorův kritický doslov. V něm se vymezuje vůči kritickým výtkám, a dává tak své práci novou dimenzi. Monografie *Na obranu historie* bezesporu reprezentuje základní práci, kterou by si měl přečíst každý, kdo se seriózně zajímá o historii a uvažuje nejen o minulosti, ale i o těch, kdo dějiny píší.

II

Veškerá historie tak má svůj účel a inspiraci v současnosti, ať už jsou povahy morální, politické či ideologické. Otázkou je, do jaké míry je tento účel prvořadý? Jsou dějiny ve skutečnosti nakonec právě o něm? Jedna věc je připustit, že historiky ovlivňují jejich morální a politické názory v současnosti, či uznat, že teorie vycházející ze sousedních disciplín jako sociologie, antropologie, ekonomie či lingvistika mohou být při studiu minulosti přínosné, nebo dokonce zásadně důležité. Něco úplně jiného je ale tvrdit, že ať už historikové říkají či si představují cokoli, *hlavním* účelem veškerého dějepiscectví a historického bádání je to, aby historikové získali v současnosti moc pro sebe nebo pro ty, jež reprezentují. Tento velmi rozšířený postmoderní argument v zásadě vychází z práce francouzského filozofa Michela Foucaulta, který chápal pravdu a vědění jako produkty moci, nikoli poznání. Podle něj existuje v každé době ve vědách dominantní „diskurz“, který – prostřednictvím jazyka a terminologie, jež používá – určuje a omezuje možnosti myšlení a vyjadřování tak, že prakticky vylučuje možnost nesouhlasu. Texty – romány, dějiny atd. – nejsou podle Foucaulta výsledkem individuálního myšlení, nýbrž „ideologickým produktem“ dominantního diskurzu. Dějiny představují fiktivní narativní řád uvalený na nespoutaný chaos událostí v zájmu výkonu moci. A pokud se jedné verzi událostí dostalo širšího přijetí než jiným, není tomu tak proto, že by byla blíže pravdě, nebo že by více odpovídala „důkazům“, nýbrž proto, že její zastánci měli větší moc v historické obci, či ve společnosti obecně než její kritikové.

Foucaultovské propojení moci a vědění se v 70. a mnohem více v 80. letech 20. století hodilo vzestupu otevřeně politicky zaměřených forem dějepiscectví a historického bádání. Jejich vzorem byly labouristické dějiny, které se vyvinuly ze socialistického hnutí 19. století a byly psány explicitně z pohledu pracující třídy v průmyslovém odvětví. Labourističtí historikové se snažili zaznamenat historii dělníků a jejich organizací jako prostředek k posílení jejich třídního uvědomění a politické loajality v současnosti a jejich naděje v konečné vítězství v budoucnosti. Vyprávěli příběh vzdoru vůči útisku a postupu organizované dělnické třídy směrem

k propojeným cílům politické moci a osobního osvobození, jichž mělo být dosaženo socialistickou transformací kapitalistické společnosti a státu. V labouristických dějinách šlo tedy o zaznamenání předchůdců současných socialistických a dělnických organizací a o vylíčení vzestupu tohoto hnutí až do současnosti, s implicitním předpokladem jeho dalšího růstu až k domnělé vítězné budoucnosti.

Labouristické dějiny si vzaly za vzor další zájmové skupiny v pozdních 70. letech 20. století, postupně však tento model zbavily veškeré překlenující teorie o dějinném pokroku a de facto jakéhokoli nároku na historickou objektivitu vůbec. Černošské dějiny, dějiny žen a feministické dějiny, dějiny gayů a lesbiček, které všechny získávaly ve Spojených státech v 80. letech stále zvučnější hlas, začaly odhalováním a shromažďováním „ztracených“, či dokonce záměrně potlačených historických faktů o své vlastní specifické skupině, která byla „dějinám skryta“ a nyní „začínala být vidět“.⁸⁾ Ale na konci 80. let se odpoutaly od tohoto převážně empirického modelu a začaly vynakládat většinu energie na prezentování rozpačitě zaujatých reinterpretačí širších a známějších oblastí dějin z pohledu své konkrétní zájmové skupiny. Zároveň odsoudily veškeré předchozí dějepiscectví jako zaujaté, protože prý reprezentuje bělošský, mužský, heterosexuální, eurocentrický úhel pohledu a šíří diskurz kulturně vládnoucích elit. Účelem historického diskurzu bylo prý dodat moc lidem, tedy konkrétně té skupině či skupinám lidí, které reprezentoval. Rozdíl mezi různými způsoby poznání minulosti je otázkou politiky a morálky, nikoli přesnosti samotné historické představy, kterou nakonec ani není možné určit.

Tento vývoj částečně odráží úpadek staré pracující třídy ve vyspělých industriálních a postindustriálních společnostech. Ústup marxismu a revolučního smýšlení na Západě v průběhu 80. let způsobil útlum labouristických dějin. Jiné příčiny nerovnosti ve společnosti – pohlaví, etnická příslušnost, sexuální orientace – získaly na významu a společenské rozpory se poté staly komplexnějšími. Proměňující se povaha levicově orientovaného historického bádání začala odrážet tyto širší změny hýbající celou společností. Navíc i situace univerzitních akademiků se měnila. Carrova sebevědomá víra v historickou objektivitu jako přesné hodnocení směru, jímž se dějiny ubírají, se zřejmě stala mezi historiky v 60. a 70. letech 20. století

populární mimo jiné proto, že se jednalo o dobu velkého a prudkého rozmachu vysokých škol ve všech velkých západních zemích, a tedy i rozmachu historiografie. Velká část nadšení, optimismu a intelektuálního sebevědomí generace historiků, zejména sociálních historiků, kteří v oné době vstoupili do této profese, pramení právě odtud. Další dávka sebevědomí vycházela z víry v možnosti radikální politické reformy, prosazené demokratickým prezidentstvím Kennedyho a Johnsona v USA, labouristickými vládami Harolda Wilsona ve Velké Británii, sociálně-demokratickou koalici vedenou Willym Brandtem v Západním Německu a událostmi vedoucími k pádu generála de Gaulla ve Francii. Zdálo se, že dějiny nabízejí klíč k budoucnosti a že univerzity představují hybnou sílu politické a sociální změny. Odhalení a zaznamenání celých zapomenutých oblastí lidského boje a lidské existence v minulosti prostřednictvím obrovského rozmachu sociálních dějin v těchto letech dalo liberálním a levicovým historikům pocit, že se účastní tažení za navrácení lidské důstojnosti přehlíženým masám lidí z minulosti coby prostředku jak učinit společnost demokratičtější pro současnost a budoucnost.

Na konci 20. století se ale již většině radikálů nezdá možné udržet vizi úplné transformace společnosti; místo toho pochopí jako dosažitelné pouze prosazení a uznání určitých zájmů. Převažující vliv rázných pravicových vlád za Reagana, Bushe a Thatcherové vzbudil v akademické levici v Británii a Americe pocit bezmoci, který ještě zdůraznila krize v akademické obci, která započala v 70. letech a dosáhla svého vrcholu v letech následujících. Konzervativní vlády 80. let nechovaly vůči univerzitám přílišný respekt a raději se obracely pro radu k soukromě řízeným skupinám expertů, přičemž mnohdy odmítly rady nabízené akademickou obcí. Rozmach akademické obce byl u konce. Vlna zakládání nových vysokých škol skončila. Soupeření o akademické pozice, které bylo v 60. letech tak snadné získat, bylo nyní velmi silné, jelikož ze všech nových institucí začali vycházet absolventi s titulem Ph.D, kteří nemohli najít práci. V důsledku toho jejich počet ve všech západních zemích do poloviny 80. let rapidně klesl. Relativně vysoké ekonomické postavení akademiků se zhoršilo, jelikož jejich platy byly nyní nižší než platy jiných skupin, jako právníků či státních úředníků, s nimiž se tradičně srovnávali. Docházelo

k postupnému podryvání autonomie akademické obce kvůli narůstající moci odborných univerzitních administrativních pracovníků, klesajícímu vlivu demokratických institucí, jako je akademický senát, nahrazení kolegiálního ducha univerzit duchem manažerským a konci odborné hierarchie založené na profesorské moci, postavení a prestiži, o niž mohli, alespoň teoreticky, usilovat všichni. Klesající autonomii akademické obce ještě dodaly vládní kontroly na univerzitách, zejména ve Spojeném království.⁹⁾ Na historii se už nepohlíží, jako by měla nějaký celkový směr či dávala širší smysl. Ukázalo se, že pracující třída, s níž se tolik levicových historiků ztotožňovalo, již nepředstavuje pevnou oporu, vzhledem ke klesajícímu počtu jejích příslušníků od nástupu postindustriální společnosti a k přechodu alespoň části z nich k pravicovým ideologiím, jaké nabízeli například Reagan a Thatcherová.¹⁰⁾

Mnoho stránek postmodernismu můžeme ze sociologického hlediska chápat jako způsob, jak vynahradit tuto ztrátu moci ve světě obecně a na univerzitě jako instituci. Neboť postmodernismus vkládá ohromnou, ba přímo úplnou intelektuální moc do rukou akademického vykladače, kritika a historika.¹¹⁾ Pokud se úmysly autora nijak nevztahují k významu textu – pokud význam do textu vkládá čtenář, vykladač – a pokud je minulost jen text jako každý jiný, potom historik v podstatě přetváří minulost pokaždé, když o ní čte či píše. Minulost už nemá moc omezovat výzkumníka hranicemi faktů. Historikové a kritikové jsou nyní všemocní. K zdůraznění této všemocnosti vyvinuli postmodernisté novou úroveň odborného jazyka a žargonu, vypůjčeného převážně z literární teorie, díky čemuž je jejich práce nesrozumitelná pro kohokoli kromě jiných postmodernistů. Toto počínání se tudíž zdá nejen sebestředné, ale také elitářské, což je poněkud ironické vzhledem k postmoderní kritice hierarchie a určování priorit. Jeho narcisismus i elitářství můžeme chápat jako kompenzační mechanismus za ztrátu skutečné moci, příjmu a postavení, kterou jeho akademičtí zastánci utrpěli v posledních deseti až patnácti letech. Připomíná to citát Oscara Wilda o tom, že každý blázen může tvořit dějiny, ale jen génius je může psát.

Narcisismus mnoha postmoderních prací může být ještě osobnější. Postmoderní legitimizace subjektivity v historikově práci vybízí historiky k tomu, aby zasahovali do textu do takové míry, že

v některých případech jejich přítomnost v podstatě úplně vytlačí historický předmět jejich práce. Například na prvních čtyřech stranách knihy *The Witch in History* postmoderní historičky Diane Purkissové se slova „já“, „mě“ a „můj“ objevují celkem osmaosmdesátkrát. Kde se v tom všem nachází ona čarodějnice? Purkissová obviňuje mužské akademické historiky zabývající se čarodějnictvím z toho, že činí z čarodějnice nástroj v honbě za svou vlastní akademickou kariérou, ale vůbec si neuvědomuje, že dělá přesně totéž.¹²⁾ Další nedávný článek, napsaný zapřísláhlým postmoderním historikem Rudým Kosharem, je jen o něco málo umírněnější se svými dvaatřiceti odkazy k autorovi na prvních pěti stránkách.¹³⁾ Upřednostňování historické debaty a preskriptivních prací o studiu dějin před studiem minulosti samotné rovněž podporuje sebestřednou posedlost tím, jak se historik staví k daným otázkám, na úkor otázek samotných. Pokud si o sobě historikové začnou myslet, že jsou důležitější než lidé, o kterých píše, pokud se začnou obracet na sebe vzájemně – a sami na sebe – víc než se obracet k minulosti, jak by si to přáli teoretikové jako Ankersmit a Jenkins, nevzejde z toho pouhá domýšlivost, solipsismus a snobství. Nepochybně by zde byl na místě návrat k učenecké pokoře. Konec konců sám sir Isaac Newton připomenul svým kolegům z řad vědců, že pokud dohlédne dál, je to jen díky tomu, že stojí na ramenou obrů. Jeho úspěchy byly možné jenom díky práci, kterou vykonali jeho předchůdci.¹⁴⁾

Špetka pokory by byla na místě také z toho důvodu, že nejde jen o postmodernisty, ale ve své době také o kvantitativní historiky, psychohistoriky, marxisty, feministy a mnohé další, kteří vstoupili na intelektuální scénu s arogancí a prohlásili veškeré předchozí způsoby historiografie za nadbytečné, zaujaté, zbytečné či chybné kvůli nesofistikovaným teoriím a metodám, kvůli přehlížení ústředních třídicích konceptů nebo kvůli tomu, že byly jednoduše nevědecké. Původci této rétoriky byli v moderních dobách pochopitelně rankeovci 19. století. Z pohledu sociologie profesionalizace můžeme takovéto výroky chápat jako způsob, jak legitimovat profesionalitu jejich autorů a jak přesvědčit zbytek odborného světa o jejich důležitosti. Ironií osudu se jedná o součást kultury modernismu, v níž musí učenci tvrdit, že říkají něco radikálně nového, aby je vůbec někdo poslouchal.¹⁵⁾

V minulosti to ale vždy bylo tak, že po počátečním období ostrých sporů okolo nového přístupu, při nichž se zpochybňovala jeho univerzalizující samolibost, se tento přístup usadil a stal se jen dalším podoborem. Když se například objevila „kliometrie“, její zastánci tvrdili, že se díky ní stanou všechny dosavadní přístupy zastaralými a že se *všichni* historikové budou v budoucnu učit jejím metodám. Z dnešního pohledu, přibližně o dvacet let později, v 90. letech 20. století, se tato diskuse již uklidnila, tvrzení kliometrických historiků, že dokáží vyřešit zásadní historické otázky použitím statistiky, byla z velké části vyvrácena a kvantitativní dějiny se staly podoborem s vlastními sdruženími, vlastními časopisy a vlastní odbornou terminologií, který se poměrně spokojeně vyvíjí bok po boku se všemi dalšími podobory. Tentýž osud potkal v různých dobách i další nové vlny historické teorie a praxe.

Jako typický příklad tohoto procesu si můžeme vzít již zmiňované sociální dějiny, které si, když se v 60. letech poprvé objevily, činily obšírné nároky na to, že prostoupí veškeré historické bádání. Úvodní článek v *Journal of Social History*, napsaný jeho vydavatelem Peterem Stearnsem v roce 1967, používal jazyk průkopníků sociálních dějin („jen málo významných témat bylo prozkoumáno do hloubky“), mluvil o „postupu“ tohoto předmětu a proklamoval jeho schopnost „přetvořit (...) tradiční otázky historiografie“.¹⁶⁾ Již v roce 1976 si ale Stearns po deseti letech existence časopisu stěžuje, že „na sociální historiky se pohlíží s obavami nebo jsou jednoduše špatně chápány, takže historické fakulty vesele pokračují v tom, co dělaly dříve, jenom přidávají slovo ‚sociální‘ do popisu obsahu některých přednášek, seminářů a výzkumných projektů“. Za tento žalostný stav věcí můžeme podle jeho názoru vinit „neohlednost tradičních historiků“ spolu s „konvenčním historickým myšlením“, které udržuje „běžnou domněnku, že sociální dějiny představují jen další téma, nikoli celistvý přístup“. Takto se v podstatě uskutecnila „silná touha tradičních historiků zavřít sociální dějiny do dalšího spořádaného krabice“. V jakémisi zoufalém rozpoložení žádal Stearns o založení samostatných kateder sociálních dějin, aby tyto dějiny unikly „nudné“ povaze „tradiční historie“ a získaly postavení „uznávané disciplíny“.¹⁷⁾ Snad bylo štěstím, že jeho výzvu nikdo nevslyšel.

Zde tedy proběhl zásadní ústup od hegemonních nároků sociálních dějin na ovládnutí celého historického bádání směrem ke skromnějšímu požadavku na jejich uznání jako legitimního podoboru. Tento proces, zopakovaný mnoha dalšími podobory v historii, se velmi podobá fenoménu, na který narazil jazzový zpěvák George Melly při svém studiu populární hudby v 50. a 60. letech 20. století: skupiny jako Rolling Stones a Beatles začaly revoltou, která se v krátké době zklidnila a změnila ve styl.¹⁸⁾ Stejný proces se nyní odehrává s postmoderními dějinami. Převlečené za zvláštní typ kulturních dějin a dějin idejí jsou již vybaveny vlastním aparátem odborných časopisů a sdružení. Stejně jako historické katedry, zejména v USA, považovaly za nezbytné mít jednoho či dva kvantitativní historiky v 70. letech a jednoho či dva historiky zabývající se dějinami žen v 80. letech, též v současné době, v 90. letech, považují za nezbytné mít jednoho či dva postmoderní historiky kultury nebo myšlení. Ti z dlouhodobého hlediska pravděpodobně přispějí k již tak omračující postmoderní různorodosti a roztráštěnosti historického oboru, spíše než že by zásadním způsobem změnila jeho teorii a praxi jako celek.

III

Je historie provozovaná odborníky v zemích jako Velká Británie, Francie, Německo a Spojené státy pouze převažující, buržoazní formou ideologie? Věnují se profesionální historikové jen vytváření ospravedlňujících důvodů pro to, jak se věci mají, včetně udržení svého vlastního privilegovaného postavení jako středostavovských akademiků? Podle mnoha postmodernistů tomu tak skutečně je, neboť „v konečném důsledku“, jak říká jeden z nich, „historie je teorie a teorie je ideologická a ideologie jsou jen materiální zájmy“.¹⁹⁾ Postmoderní perspektiva, slovy Keitha Jenkinse, vidí „profesionální historiky (...) jako někoho, kdo se nenachází ani tak mimo ideologické potyčky, jako spíše někoho, kdo v nich zaujímá velmi významné místo. [...] Jimi psané dějiny vidí jako výraz toho, jak převládající ideologie v současné době formulují historii. Z širšího kulturního a ‚historického‘ hlediska se zdá být poměrně jasné, že mnohamilionové investice, jakými jsou naše národní univerzity, hrají důležitou

rolí při reprodukci přetrvávajících společenských forem, a tudíž zastávají přední místo při opatrování kultury (akademických standardů) a mají ideologickou kontrolu; bylo by poněkud lehkovážné, kdyby tomu tak nebylo.“²⁰⁾

Tváří v tvář tomu, co chápou jako pevně zakořeněné akademické zřízení, se mnoho postmodernistů staví proti domnělé netoleranci historického oboru, v němž se, podle jednoho z nich, „s nonkonformisty, pochybovači a nevěřícími jedná jako s heretiky, které je třeba upálit“.²¹⁾ Snaží se proto zničit představu, že „si tato profese zaslouží náležitou chválu za své významné postavení“, které spočívá v tvrzení, že se věnuje odhalování „objektivní“ historické pravdy, jelikož pravda těchto odborníků není o nic pravdivější než pravda jakékoli jiné společenské skupiny. Postmoderní dějiny by podle této vize úplně odstranily profesionální univerzitní historiky a místo toho by „vložitily moc do rukou“ utlačovaných společenských skupin tím, že ukáží, jak mohou „naše vlastní dějiny sloužit jako legitimující základna“ pro politické programy v současnosti i budoucnosti.²²⁾ Pravidla historického bádání a víru v možnost dosažení historické pravdy bychom zcela opustili, protože „rozdíl mezi propagandou a dobrou historií slouží především k podkopávání věrohodnosti dějin, které zpochybňují vládnoucí ideologii“. Dějepisectví a výuka dějin by se tedy zakládaly na přesvědčení, „že historie je propagandistická, že v ní jde o současnost“.²³⁾

Tohle ale není hlas postmodernismu jako takového, neboť ten má, jak jsme již viděli, mnoho odlišných podob, nýbrž vulgárního postmodernismu, který přetvořil surový redukcionistický marxismus stalinistické éry v žargon 90. let. To, že Keith Jenkins pohlíží na univerzitní historiky takto žlučovitě, bychom mohli, pokud bychom si chtěli na okamžik vypůjčit jeho styl argumentace, vysvětlit tím, že on sám na univerzitě pouze přednáší, takže se cítí být vyloučen z oněch mnohamilionových univerzitních institucí, které s takovou vervou kritizuje. Takové obvinění by bylo nepochybně nespravedlivé, avšak nebylo by o nic nespravedlivější než obvinění, jimiž on sám zahrnuje univerzitní historiografii jako celek. Každopádně je velmi naivní si myslet, že kulturní instituce, jako jsou univerzity, slouží pouze k předávání vládnoucích hodnot; představují spíše jedno z mnoha středisek rozporů ve společnosti, základnu, kde se

představují a rozebírají nové a mnohdy znepokojivé až podvrtné vědomosti a myšlenky. Samotná idea vládnoucího diskurzu či ideologie – liberalismu, v Jenkinsově pojetí – je sama o sobě paušalizujícím zjednodušením naší mnohotvárné a roztržité postmoderní společnosti. Konec konců mnozí stoupenci postmodernismu pracují ve významných vzdělávacích a výzkumných institucích, jako jsou Cambridge a Manchester, Princeton a Cornell, Berkeley a Yale, Collège de France či Sorbonna. Existují četné příklady historiků a filozofů, nemluvě o politicích, kteří hlásají a drží se zásad, jež jdou proti jejich materiálním zájmům. Můžeme začít třeba středostavovským intelektuálem Karlem Marxem a továrníkem Friedrichem Engelsem. Hlavní snahou postmodernismu je zdůraznit nezávislou sílu myšlenek a úplně je oddělit od materiálních faktorů, a jen těžko se lze vyhnout závěru, že Jenkins a další, kteří postmodernismus popularizují a smýšlejí stejně jako on, ve skutečnosti tak úplně nerozumějí tomu, o čem postmodernismus opravdu je, pokud chápou ideologii pouze jako způsob vyjádření materiálních zájmů. V každém případě existuje a vždy existovalo mnoho důvodů, proč historikové dávají přednost určité teorii, metodě či interpretaci před jinou; často se přitom řídí impulsy ukrytými hluboko v nevědomí, které nelze vysvětlit ničím racionálním, natož ekonomickými zájmy.

Pokud je historie „buržoazní“ ideologií, jak potom jako taková funguje a jaký je její význam ve společnosti? Podle jiného postmoderního autora představuje historie „ukázněný způsob vytváření ‚historické minulosti‘, který má regulační úlohu ve vztahu k ‚veřejné minulosti‘“. Její role je v tomto ohledu nesmírně důležitá,“ pokračuje, neboť historické diskuse vedené profesionálními historiky „zásadním způsobem ovlivňují veřejnou podobu minulosti z dlouhodobého hlediska“.24) Podle Wulfa Kansteinera, německého historika vyjadřujícího se k postmoderní kulturní scéně, je „rostoucí bezvýznamnost tradičního dějepisce“ ve veřejném diskurzu hlavní příčinou současných potíží historie.25) Oba tyto argumenty ale přehlížejí to hlavní – vědomosti, které má veřejnost o minulosti, jinak řečeno veřejná paměť, byly vždy utvářeny jinými vlivy než historiky z povolání, od lidových písní, mýtů a tradic až po beletristickou literaturu, noviny a časopisy. Odborná historie mnohem častěji směřovala k vyvracení klišé historických mýtů než k jejich utvrzování.

Navíc profesionální historikové se již od začátku obvykle obraceli pouze na vzdělanou menšinu. Pohlížet na univerzitně vzdělané historiky jako na výhradní tvůrce historického vědění, které utváří veřejné chápání minulosti, znamená mnohonásobně nadhodnocovat jejich veřejný vliv.

Právě to ale mnoho postmoderních autorů vytrvale dělá. Podle Jenkinse „buržoazie“ věří, že je historie nezaujatou akademickou disciplínou, která stojí mimo politiku a nad ní. Buržoazie nepotřebuje historickou trajektorii (jako je pokrok), která nedospěla ke svému konečnému budoucímu cíli, neboť již dávno dospěla ke svému vlastnímu cíli – konkrétně ke společenské nadvládě buržoazie a k vykořisťování všech ostatních skupin ve společnosti. Představa, že dějepisectví slouží zájmům minulosti, nemůže být pravdivá, protože „minulost nemá žádné vlastní ‚já‘“.26) Stejně jako mnoho postmoderních kritiků dějin i Jenkins hází všechny historiky do jednoho pytle (s označením „buržoazní liberálové“) a odmítá uznat ohromnou rozmanitost politických a metodologických pozic, které tuto profesi v současnosti charakterizují. Navíc ani „buržoazie“ nemá vlastní „já“, stejně jako ho nemá ani „proletariát“ nebo, když už jsme u toho, ani „ženy“, „gayové“ či „Afroameričané“. Ve všech těchto případech je ono „já“ vykonstruované stejně ideologicky jako sama minulost a se stejným zápalem o něm diskutují různé formy liberalismu a konzervatismu, soupeřící výklady socialismu, vzájemně nepřátelské podoby feminismu atd.

Je zcela chybné se domnívat, že se historikové shodují ohledně jistých aspektů dějin, protože tyto aspekty odpovídají „vládnoucí ideologii“, která jim pomáhá udržet si postavení a plat. Představy o dějinách nejsou jednoduše přijímány kvůli tomu, že jejich autoři mají moc v historickém oboru či univerzitním prostředí. Vezměme si například knihu E. P. Thompsona *The Making of the English Working Class*, vydanou v roce 1963. Jejího autora můžeme jen stěží nazvat stoupencem liberalismu či akademickým kariéristou. V době, kdy tuto knihu psal, vůbec nepřednášel na univerzitě, nýbrž učil zejména na dálkovém studiu Asociace pro vzdělávání dospělých a jediné období, které kdy strávil jako akademický historik na plný úvazek, na Warwické univerzitě, skončilo chaosem, když vedl skupinu radikálních studentů při protestní akci proti vedení univerzity a vydal

ostrou kritiku akademického světa za jeho servilnost vůči kapitalismu v knize *Warwick University Limited*.²⁷⁾ Přesto jeho kniha *The Making of the English Working Class* nepochybně představuje jednu z nevlivnějších prací anglických dějin vydaných za posledních čtyřicet let.

Nyní si vezmeme jako protiklad tezi sira Geoffreyho Eltona, že Thomas Cromwell zahájil „tudorovský vládní převrat“. I přes veškerou přesvědčivost, učenost a vytrvalost, s níž autor tuto tezi proslavoval, nikdy nedošla obecného přijetí mezi vzdělanci v oboru, a dokonce byla krátce poté, co ji Elton poprvé vyslovil, ostře napadena ve významné debatě v časopise *Past and Present*.²⁸⁾ V roce 1980 Lawrence Stone poznamenal, že se Eltonovi „nepodařilo přesvědčit více než hrstku svých kolegů v oboru o tom, že změny, k nimž v oné době došlo, je rozumně možné popsat jako „vládní převrat“, a i když Stone dodal, že „každý seriózní student se v té době“ musel „potýkat“ s Eltonovým argumentem, nic to nemění na skutečnosti, že Eltonova teze se nikdy nestala obecně přijímanou součástí historické ortodoxie.²⁹⁾ Přesto její autor po celá desetiletí představoval jeden z pilířů akademického světa: byl předsedou Královské historické společnosti, královským profesorem moderních dějin v Cambridgeu a na doporučení vlády Margaret Thatcherové získal rytířský titul. Mezi mocí a věděním zřejmě existuje v obou těchto případech pouze nepřímá souvislost.

Je velmi dobře možné podívat se na vztah mezi historiky a mocí z úplně jiného hlediska, než jaké zaujímají mnozí postmodernisté. Jak poznamenal John Vincent, historikové jsou dnes především státními zaměstnanci na univerzitách, kteří během posledních několika desetiletí 20. století utrpěli znatelný pokles v příjmech i společenském postavení: „Historikové dnes nemají v rukou moc – moc nad lidmi, nad penězi, nad míněním. Žijí na úpatí společnosti a postupně sestupují stále níž po společenském žebříčku. Ve svém životě se s mocí setkávají jen ve velmi omezené míře; nejsou ani schopní zachytit její odlesk v životech ostatních. Od moderní podoby dění – obchodu – jsou obzvláště vzdáleni. Jejich odloučenost od věcí, jejich vykořeněnost a nedostatek oddanosti, to jsou všechno projevy vrstvy nižších státních zaměstnanců po celém světě.“³⁰⁾

Jinak řečeno, dívat se na ně jako na nějakou vládnoucí elitu je nešťastným omylem. To je sice možná pravda. K jakým závěrům

však Vincent na základě svých úvah dospěl? Podle něj prý vzhledem k tomu, že jejich zaměstnání a důchod závisí na státu, jsou historikové v současnosti přirozeně nakloněni ve prospěch státu, sociální reformy a (pochopitelně) důchodů a vysmívají se „silám trhu“ v dějinách, neboť „kdyby záleželo pouze na trhu, existovala by jen hrstka historiků a velmi málo historie“. Pro historika je tudíž nesmírně obtížné zaujmout intelektuální stanovisko „piráta či osamělého dobrodruha“.³¹⁾ Je samozřejmě možné, že Vincentova vlastní zkušenost s vyděláváním nemalých peněz jako sloupkaře pro noviny *Sun* podpořila jeho příznivý vztah k pirátským sklonům, ale každý, kdo zná jeho ranou historickou práci, může potvrdit, že je velmi osvěžující ve svém nekonvenčním přístupu.³²⁾ Kdybychom skutečně věřili jeho poněkud zjednodušujícímu pohledu, očekávali bychom rázné pravicové názory pouze od historiků, kteří žijí ze soukromého příjmu, a i když je zajisté pravda, že existují někteří jedinci jako například Andrew Roberts, autor novothatcheristické práce *Eminent Churchillians*, kteří do tohoto vzorce zapadají, u mnoha jiných toto neplatí. A pro historii a historiky existuje rozsáhlý trh na univerzitách, kde studenti tento předmět neopustili tak jako některé jiné, kupříkladu fyziku. Na univerzitách existuje mezi historiky stejně velká rozmanitost politických názorů jako v jiných skupinách obyvatelstva, zčásti i proto, že univerzity, které je zaměstnávají, byly společností záměrně vytvořeny jako místa, kde může kvést široká paleta různorodých myšlenek. Těto jejich úlohy si necení pouze radikálové. Když ve Velké Británii konzervativní vláda v roce 1989 podala návrh vzdělávací reformy, v níž navrhovala zrušení definitivy univerzitních učitelů, právě díky odporu *konzervativců* ve Sněmovně lordů byla do tohoto návrhu vepsána klauzule, podle níž není možné univerzitní učitele propustit pro jejich názory.

IV

Tvrzení, že každá společenská skupina vytváří své vlastní dějiny, aby si s jejich pomocí budovala svou vlastní identitu, má jisté problematické důsledky. Jak poznamenala americká historička Laura Lee Downsová: „Politika identity, ať už feministické či jiné, spočívá na

znepokojivých epistemologických základech, v nichž křehká jednota dané skupiny, zakořeněná v silícím pocitu identity jejích členů jako utlačovaných těmi druhými, je chráněna před bílou mužskou kolonizací tím, že trvá na nepřístupnosti své zkušenosti. Pouze ti, kdo sdílejí identitu dané skupiny a prožili její zkušenost, ať už má být biologicky předávána nebo sociologicky konstruována, mohou vědět, co to znamená být černoch, žena, dělník či příslušník etnické menšiny v Americe, vybudované na bělošských, anglosaských a protestantských základech.³³⁾

Z toho by se dalo logicky vyvodit, že žádná z těchto utlačovaných skupin nemůže psát dějiny bílých, anglosaských, protestantských mužů, jelikož pro změnu nesdílí jejich zkušenost, která psaní takových dějin umožňuje. Dovedeno do důsledku, nikdo by nemohl znát nic víc než jen svou tělesnou identitu. Zkušenost by byla tím jediným, co rozhoduje o pravdivosti. Neexistovala by žádná všeobecně platná pravda, pouze konkrétní pravdy specifických skupin lidí.

Bílí historikové mužského pohlaví tak mohou psát pouze o mrtvých bílých mužích, což je skutečně podle názoru mnoha postmodernistů důvodem toho, proč dominantní pohled na minulost šířený historickým oborem zcela přehlíží tolik jiných skupin. Někteří historikové skutečně otevřeně obhajují tuto praxi a tvrdí, že historie v zásadě je – a měla by být – o vládnoucí skupině či skupinách ve společnosti (tu na Západě tvoří skupina bílých mužů), jelikož jejich „pravda“ je historicky důležitější než „pravda“ podřízených skupin. E. H. Carr se naprosto jasně vyjádřil, že ti, kdo (dle jeho názoru) přispěli málo nebo vůbec k vytváření historické změny tak, jak ji chápal, jako jsou ženy či iliterární a politicky neorganizované skupiny, si doopravdy nezaslouží historikovu pozornost. John Vincent s Carrem v tomto bodě souhlasí: „Dějiny popisují vítěze, nikoli poražené. [...] Dějiny jsou vysloveně mužskou záležitostí. [...] Dějiny vyprávějí o bohatých a slavných, nikoli o chudácích.“³⁴⁾ V reálu se ale jedná pouze o přiznání autorovy hluboké neznalosti jakýchkoli jiných typů dějin, než jsou dějiny britské vysoké politiky 19. století, o nichž sám píše. V širším světě historického bádání v západní Evropě a ve Spojených státech se za posledních třicet i více let tento typ dějin píše stále méně a méně a naopak právě chudí a neznámí, poražení a vskutku také ženy přitahují větší část historiků a jsou

tématem velkého množství knih.³⁵⁾ Tento trend jen částečně souvisí s vzestupem „politiky identity“. Historikové, kteří píšou o tulácích, téměř jistě sami tuláky nejsou a totéž platí (doufejme) pro dějiny zločinu. Studium dějin utlačovaných skupin má mnohem více co dělat s touhou odhalit základní struktury nerovnosti ve společnosti než s jakýmkoli úsilím podpořit politickou, společenskou, etnickou či genderovou identitu v přítomnosti. Když jistý postmoderní historik v polovině 90. let 20. století vybízí ke „studování dějin poražených“, člověk si říká, na které planetě asi tak žil posledních třicet let.³⁶⁾

Myšlenka, že každá společenská skupina píše své vlastní dějiny, však v praxi neplatí. Obecně vzato *není* pravda, že historikové z povolání, kteří jsou stále z velké části bílí muži ze střední třídy, se věnují psaní dějin jiných středostavovských bělochů, i když někteří z nich, jako John Vincent, jsou přesvědčení, že by tomu tak mělo být. Navíc argument, že bílí středostavovští muži, kteří píšou dějiny žen či černochů, nebo heterosexuálové, kteří píšou dějiny gayů atd., si přivlastňují dějiny jiných skupin neoprávněně, protože postrádají zkušenost, která je k tomu nezbytná, je sám o sobě v mnoha ohledech neudržitelný. Pokud totiž takovýto názor dovedeme do důsledků, znamenalo by to, že dějiny náboženství bychom měli ponechat duchovním, dějiny války generálům a dějiny fašismu fašistům. Nakonec by nebylo možné psát jiné dějiny než autobiografii. Takovýto názor může mít také pravicové důsledky, jak ilustruje například dopis Carla Bridenbauga Americké historické společnosti z roku 1962, v němž si autor stěžuje, že „mnoho mladých provozovatelů našeho řemesla i těch, kteří jsou zatím pouhými uční, má cizí původ. [...] Jsou ve vztahu k naší minulosti skutečnými outsidersy. [...] Nemají žádnou zkušenost, která by jim pomohla.“³⁷⁾ Nacionalističtí historikové často tímto způsobem argumentovali, že minulost jejich vlastní země patří jim a že cizinci nemají žádné právo si ji přivlastňovat. Dokonce i Fernand Braudel, který velkou část své práce věnoval dějinám Španělska, Itálie a dalších částí Středomoří, ve své poslední knize *L'Identité de la France* paradoxně tvrdí, že „historik může opravdu stát nohama pevně na zemi, pouze pokud jde o dějiny jeho vlastní země; téměř instinktivně rozumí jejich zvratům a změnám, jejich zapeklitostem, jejich jedinečností a jejich slabostem“.³⁸⁾

Francouzské dějiny jsou ale příliš významné na to, abychom je mohli ponechat pouze Francouzům, německé dějiny měly příliš velký vliv na dějiny jiných zemí na to, abychom je mohli ponechat pouze Němcům. Stejně tak nelze předpokládat, že trvat na zásadě, že pouze Bosňané jsou schopni psát bosenské dějiny či Srbové ty srbské, je vhodný způsob, jak zajistit kvalitní, přesný a nezaujatý historický výzkum. Historiografie stejně líčí očividně odlišné jako zdánlivě známé. Překlenuje řady propastí, v čase, kultuře a zkušenosti, za použití ukázněné historické představitosti. Zajisté je pravda, že historik může svou osobní zkušeností obohatit studium minulosti. Edward Gibbon například s oblibou říkal, že jeho čas strávený službou v místní domobraně mu dobře posloužil, když psal vojenské dějiny úpadku a pádu římské říše. Obdobně v případě Davida Knowlese mu jeho zkušenost s mnišským životem zjevně pomohla při psaní dějin náboženských řádů v Anglii, ačkoli určitým způsobem zkreslila jeho interpretaci, jak jsme viděli. Zkušenost s sebou ale může nést i nevýhody, od zúžení perspektivy až po povrchní pocit ztotožnění se, který zakryje některé zásadní odlišnosti mezi přítomností a minulostí. Například většina vojenských historických prací napsaná generály je zoufale omezená a neznalá širších společenských, politických a diplomatických aspektů daného tématu. Příkladem zde mohou být početné knihy napsané jedním z nejuznávanějších autorů tohoto žánru, generálmajorem J. F. C. Fullerem.³⁹⁾ Kulturní propast, která odděluje ženy v 90. letech 20. století od žen v 90. letech 18., 16. či 14. století, je v některých ohledech nesrovnatelně větší než kulturní propast oddělující muže a ženy v současnosti.

Nikdo by navíc jistě netvrdil, že ženy nemají právo psát dějiny mužů či maskulinity nebo že homosexuálové nejsou oprávněni psát dějiny heterosexuality jenom proto, že postrádají osobní zkušenost s tím být muži či heterosexuály. Proč by utlačovaní neměli psát dějiny svých utlačovatelů? To všechno tyto argumenty implikují. „Pokud mocní nemohou kritizovat utlačované,“ poznamenal filozof Paul Boghossian, „protože ústřední epistemologické kategorie jsou neúprosně spjaté s konkrétními perspektivami, potom z toho logicky vyplývá, že ani utlačovaní nemohou kritizovat mocné.“⁴⁰⁾ V praxi se to tak neděje. V poslední době vzniklo velké množství

významných prací věnovaných maskulinitě, které napsaly historičky.⁴¹⁾ Představitost dokáže vynahradit postrádanou zkušenost. Odstup může dokonce poskytnout prospěšnou dávku nezaujatosti. Historikovo ztotožňování se s předmětem studia není v žádném případě bezproblémové. Například v Německu způsobilo všeobecné znepokojení, když jeden starší historik a veterán z druhé světové války poznamenal, že má pochopení pro vojáky Hitlerovy armády na východní frontě za druhé světové války v letech 1944–1945. Jeho pocit ztotožnění se ho vedl k tomu, že jejich útrapy postavil na roveň s útrapami židů a hromadné vyhnání milionů Němců z východní Evropy po válce srovnával s masovým vražděním židů během holokaustu takovým způsobem, že ho většina lidí pochopila jako odporný a zcela nepřijatelný.⁴²⁾

Rostoucí povědomí o problémech způsobených tvrzením, že zkušenost a ztotožnění se jsou pro psaní dějin nezbytné, vedlo některé historiky alespoň k tomu, že přesunuli svou pozornost od empatické rekonstrukce dějin utlačovaných skupin, s nimiž se ztotožňují, k lingvistické analýze konceptů, které podle nich tento útisk strukturují: například od žen k genderu. I zde se ale skrývají jisté nástrahy. Prosazováním postmoderního použití genderu jako konceptu začala americká historička Joan Scottová, dle názoru Laury Lee Downsové, usilovat o něco, v čem genderová identita není zakotvena ve zkušenosti útlatku, nýbrž je získávána „čistě procesem diferenciací podobným tomu, jež Saussure označil za strukturální základ jazykových systémů významu“. V tomto procesu mocní – bílí středostavovští muži – vytvořili svou vlastní identitu tím, že se vymezili vůči záporně definovaným druhým, jako jsou ženy, chudí či lidé jiné barvy pleti. Genderovou identitu žen tak vytvořili muži, nikoli jejich vlastní zkušenost, kterou jim pouze vnutili bílí muži ze střední třídy. Důsledkem prosazování genderu jako užitečného konceptu pro historiky je tudíž paradoxně to, že by feministky měly přestat pronásledovat iluzi dějin ženské zkušenosti a místo toho by se měly věnovat studiu dějin a procesů „vnitřního fungování ideologického systému, který člověka do oné nešťastné pozice ‚druhého‘ postavil“: genderu jako systému diferenciací namísto žen jako skupiny, rasismu jako ideologie namísto lidí s odlišnou barvou pleti jako kategorie atd.⁴³⁾

ně teorie a představy formulované v přítomnosti. Během tohoto dialogu si musíme být vědomi povahy těchto teorií a konceptů, jinak, pokud přijdeme o své sebeuvědomění a nepodaří se nám vyvinout umění sebekritiky, a to až do té míry, že se domníváme, že do svého studia minulosti vůbec nic nevňásíme, naše předsudky a předpoklady se do něj vkradou nepozorovaně a pokrývají naše čtení pramenů takovým způsobem, jako se to stalo Eltonovi během jeho studia vlády Thomase Cromwella v raně tudorovské Anglii.

Pokud se pustíme do rozhovorů s hlasy minulosti, promlouvajícími prostřednictvím dokumentů, objeví se nějaké objektivní poznání minulosti? Obě předložené definice objektivnosti, Carrova i Eltonova, jsou zcela zřejmě neuspokojivé. Znamená to však, že se musíme podřídit extrémnímu relativismu postmodernistů a uznat, že žádného objektivního poznání minulosti, ve smyslu vzorců vzájemné propojenosti, které odlišují historii od kroniky, není možné dosáhnout? Základní problém tohoto typu extrémního relativismu tkví v tom, jak jsme již viděli, že se nevyhnutelně dostává do konfliktu se svými vlastními principy, pokud jsou na něj uplatněny. Konec konců, pokud mají všechny teorie stejnou platnost, proč bychom měli věřit postmoderním teoriím dějin a ne jiným? Pokud je všechno vědění relativní, pokud je nemožné podat přesné shrnutí diskurzu, aniž bychom do něj zároveň projektovali to, jak ho sami chápeme, proč bychom tedy nemohli dát práci Barthese nebo Derridy nebo Jenkinse nebo Ankersmíta nebo Whitea jakýkoli význam, který si přejeme? Na nejextrémnějších okrajích postmodernismu skutečně vede uvědomění si tohoto problému k seberefektivní hravosti a nahodilosti jazyka, plného slovních hříček a metafor, dvojsmyslů a nejrůznějších konceptů propojených nepřímým postmoderním stylem, takže nekonečná hra významů začíná již v textu samotném. V praxi ale ani ti nejextrémnější dekonstruktivisté doopravdy neuznávají, že jejich teorie lze aplikovat na jejich vlastní práci. Naopak si přejí zachovat svou vlastní autorskou identitu a kontrolu nad interpretacemi, jímž jsou jejich texty podrobovány. Používáním odborného žargonu, jak jsme již viděli, si implicitně činí nárok na vývoj vědecké metody rozboru textů, o níž jsou evidentně přesvědčeni, že má větší platnost než jiné metody. To v praxi ale nikomu nebrání v tom, aby na postmoderní autory uplatnil stejné myšlenky a metody, jaké oni

uplatňují na ostatní. Jakmile byla intelektuální brána naprostého relativismu jednou otevřena, není možné ji opět zavřít v zájmu té či oné privilegované teorie.

Postmodernisté se se svým smyšlením nacházejí převážně na politické levici. Tvrdí, že když se dějiny osvobodí ze sevření okovů objektivních faktů, budou moci být demokratičtější, skeptičtější a tolerantnější.¹¹) Ve Spojených státech byl postmoderní relativismus průvodcem multikulturalismu (jedná se o myšlenku, že jiné, znevýhodněné kulturní skupiny ve společnosti mají stejně oprávněný pohled na historickou pravdu a že toto jejich hledisko je třeba prosazovat, aby tyto skupiny získaly moc ve vztahu k dominantnímu pojetí historické pravdy, zastávanému vládnoucí bílou mužskou elitou). Pokud ale upřednostňujeme jedno vyobrazení či interpretaci minulosti před jiným pouze na základě estetických, morálních nebo politických kritérií, pokud je přesvědčivost historické interpretace pouze otázkou moci, kterou mají její zastánci ve společnosti nebo v historickém oboru, vůbec z toho nevyplývá, že by historie byla nezbytně demokratickým, tolerantním či skeptickým počinem nebo že by jakýmkoli způsobem stranila politicky či kulturně znevýhodněným skupinám. Historie může být stejně platnou i v ruku fašistů či stalinistů, může vyobrazovat minulost jako boj odlišných ras o přežití nejsilnějšího, nebo jako nezadržitelný pokrok směrem ke stalinistické utopii, jako tomu bylo ve 30. letech 20. století, bez obav z vnitřních rozporů vyjma těch morálních, estetických či politických. Historická polemika je zde v podstatě zredukována na morální či politickou debatu. Uděluje tedy postmodernismus povolení každému, kdo chce potlačit, pokrýt či utulat minulost? Kde stanovíme hranici mezi tím vším a legitimní reinterpretací?

II

Tyto a ještě některé vážnější otázky vyvstaly v roce 1987, když jistý mladý belgický vzdělanec odhalil, že jeden z předních postmodernistů, Paul de Man, profesor na Yaleově univerzitě, který se narodil a vyrostl v Belgii, po válce emigroval do USA a zemřel v roce 1983, napsal během německé okupace Belgie v letech 1940–1942

III

Extrémní relativismus ponechává, jak varoval Christopher Norris, dveře dokořán otevřené krajně pravicovým historikům k tomu, aby vytvořili „silně zfalšovaný konsenzus, vyvolaný pokřiveným či manipulativním použitím pramenů, ututláním zásadních skutečností a vytvořením určité selektivní amnézie u těch, jejichž paměť by jinak mohla sahat velmi daleko“.²³⁾ Zajisté, jelikož White uznává možnost dokázat historickou pravdu na úrovni jednotlivého faktu, odmítá oprávněnost revizionistických pokusů o popření Osvětlení.²⁴⁾ To je ale dle jeho názoru mimo rovinu skutečné historie jako takové a jeho přístup mu (nebo komukoli jinému, kdo by ho převzal) zde znemožňuje říci, že nacistická či fašistická interpretace Hitlerova „konečného řešení“, která uznává, že k němu skutečně došlo, by měla jakkoli menší platnost, než jakákoli jiná interpretace. Naprostý relativismus neposkytuje žádná objektivní kritéria, na jejichž základě by bylo možné prohlásit fašistický či rasistický pohled na dějiny za nesprávný. Literatura „popírání holokaustu“, jež tvrdí, že nacisté nikdy nezavraždili šest milionů židů a že Osvětlení a podobné vyhlazovací tábory jsou jen smyšlenkami poválečné, protiněmecké a prožidovské politické lobby, je tak respektována zejména ve Spojených státech – v Německu je nezákonná – kvůli všeobecně rozšířenému přesvědčení, že „by obě strany měly být vyslyšeny“, neboli jinak řečeno, že jsou obě verze, alespoň v principu, stejně platné. Přední odbornice na tuto literaturu, Deborah E. Lipstadtová z Emory University v Atlantě ve státě Georgie, vytrvale odmítá účastnit se veřejných debat s popírači na základě toho, že „by jim to dodalo legitimitu a postavení, které si v žádném případě nezaslouží. Povýšilo by to jejich antisemitskou ideologii – protože právě tím popírání holokaustu je – na úroveň zodpovědné historiografie, čímž není.“²⁵⁾ Uvedla, že rozhlasoví a televizní producenti opakovaně vyjádřili svůj údiv nad jejím postojem a pokaždé se jí ptají, proč si myslí, že by jejich posluchači a diváci neměli slyšet „obě strany příběhu“. Podobný přístup byl zjevný i na mnoha univerzitách, kde se vedly polemiky o činnosti popíračů. Závazek ke svobodě slova zakotvený v Ústavě Spojených států vedl mnohé univerzity k tomu, že hájí právo „revizionistů“ promlouvat v jejich prostorách. První dodatek ale

zahrnuje pouze právo vlády cenzurovat svobodu projevu, nemluví se v něm o nezávislých institucích, jako jsou univerzity. Závažnější a pro nás podstatnější je přesvědčení mnoha lidí o tom, že, jak to vyjádřily jedny univerzitní noviny: „Revizionisté (...) reinterpretují dějiny, což je něco, co se děje neustále, zejména na univerzitní půdě.“²⁶⁾

Historická katedra univerzity, kde bylo toto prohlášení učiněno, tento argument jednomyslně odmítla. Poznamenala k tomu: „Zajisté je pravda, že historikové se neustále zabývají revizí dějin. Jejich skutečná činnost se ale velmi liší od tohoto tvrzení. Historická revize významných událostí se netýká toho, zda se tyto události skutečně odehrály. Jde při ní spíše o jejich historickou interpretaci – obecně řečeno o jejich příčiny a následky.“²⁷⁾

„Revizionisté“ holokaustu *působili* odborným dojemem, s Institutem pro historickou revizi zasvěceným jejich činnosti, s časopisem plným článků s bohatým poznámkovým aparátem a mnoha dalšími ozdobami akademického stylu. Ve skutečnosti na nich ale nic odborného nebylo, i když jejich styl evidentně ošálil mnohé redaktory univerzitních časopisů. Jedná se o, jak to podává Lipstadtová, záležitost předsudků a propagandy na straně jedné a racionálních a odborných argumentů na straně druhé. Studenti na jedné středozápadní univerzitě, kde byl propuštěn učitel dějin za to, že tvrdil, že nacistické tábory smrti jsou jen protiněmeckou mystifikací (to prohlásil, s poněkud pochybnou relevancí, na hodině věnované napoleonským válkám), protestovali, že to nebylo spravedlivé jednání a že jeho propuštění porušuje základní princip svobody slova. „Tito studenti,“ poznamenává Lipstadtová, „zřejmě nechápou, že učitel nese odpovědnost za zachování jisté věrnosti myšlenky pravdy.“²⁸⁾

Nárůst rozsahu a intenzity činnosti popíračů holokaustu od poloviny 70. let je mimo jiné odrazem postmoderního intelektuálního klimatu, zejména ve Spojených státech, kde učenci stále častěji popírali, že texty mají jakýkoli pevně daný význam, a místo toho tvrdili, že význam jim dává čtenář, a kde se útoky na západní racionalistickou tradici staly prakticky módní záležitostí. Dohromady s popíráním toho, že by myšlenka pravdy měla jakoukoli platnost, to podle Lipstadtové „vytvořilo atmosféru shovívavosti vůči zpochybňování významu historických událostí“, v níž je obtížné „trvat na tom, že je něco nepřípustné. [...] Ve společnosti – nejen

v akademickém světě – začala panovat nálada, v níž je nesnadné říci: „To nemá co dělat s idejemi. To je bigotnost.“ Tato nálada, tvrdí Lipstadtová, „podporuje tu nejhorší dekonstruktivistickou historií. Žádný fakt, žádná událost ani žádný aspekt dějin nemá pevný význam ani obsah. Jakoukoli pravdu lze převyprávět jiným způsobem. Jakýkoli fakt lze přetvořit. Neexistuje žádná konečná historická skutečnost.“ A dále varuje: „Popírání holokaustu je součástí tohoto fenoménu. Nejde o útok na dějiny jedné konkrétní skupiny. I když popírání holokaustu může být útokem na dějiny vyhlazení Židů, ve své podstatě to představuje hrozbu pro všechny, kteří věří, že vědění a paměť patří mezi základní kameny naší civilizace (...) a pro všechny, kteří věří ve vrcholnou moc rozumu.“²⁹⁾

To, že se skutečně jedná o reálnou hrozbu, nedávno ukázala postmoderní historička Diane Purkissová, která tvrdí, že „většina neonacistických historiků převzala“ při svém popírání existence táborů smrti „ta nejkonzervativnější možná pravidla objeovávání, odhalování a vyprávění pravdy“. Jejich používání odborného aparátu poznámek a odkazů a jejich trvání na tom, že říkají objektivní pravdu, je podle Purkissově názornou ukázkou „neblahých důsledků“ takového odborného aparátu, úpadku víry v objektivitu a pravdu. Důležité zde ale je, že *pseudovědeckost* popíračů holokaustu lze snadno odhalit jako podvod. Kdyby *všechny* poznámky a odkazy skutečně nebyly ničím jiným než rétorickým nástrojem navrženým čistě za účelem vytváření falešného „dojmu skutečnosti“, potom bychom opravdu nebyli schopni rozlišit skutečnou odbornost od pseudovědeckosti. Jenže tak tomu není. Relativismus a „neurčitost pravdy“ ve své podstatě nepodřívají „samozvanou jistotu popíračů“, jak tvrdí Purkissová, pouze ji kladou na stejnou úroveň se skutečnými dějinami Osvětami a podporují tvrzení, s nímž Purkissová souhlasí, že objektivní pravdu se nikdy nedozvíme. Podle Purkissově je řešením vyprávět příběhy o Osvětami a příliš se nestarat o to, zda se zakládají na pravdě či nikoli. I když je ale nepochybně zřejmé, že příběhy vyprávěné přeživšími holokaustu jsou, jak říká Purkissová, „dojemné“, opravdu nezáleží na tom, zda jsou pravdivé či nikoli?

V konečném důsledku to trivializuje nacismus a třetí říši, jak tvrdí odbornice na německé dějiny Jane Caplanová, když o nich mluvíme v duchu „teorií, které zřejmě neuznávají racionalitu jako způsob

vysvětlení, které se brání nárokům pravdy, relativizují a šíří moc, nedokáží jasně připsat zodpovědnost a nedávají přednost (jedné) pravdě a morálce před (mnohočetnými) interpretacemi“. A dále pokračuje: „Jedna věc je přijmout poststrukturalismus a postmodernismus, rozšiřovat moc, decentralizovat témata a celkově vzato nechat se svárit stovky typů významů, když se jedná o *Bleak House* či filologii nebo třeba i o archeologii vědění. Neměla by ale být pravidla svárů odlišná, když se nejedná jednoduše o Dějiny, nýbrž o nedávnou historii životů, smrtí a strastí a o koncept spravedlnosti, která se snaží nalézt mezi nimi nějaký smysluplný vztah?“³⁰⁾

Tudíž stejně jako jiné nové přístupy k historii i postmoderní teorie je zřejmě pro některé oblasti dějin vhodnější než pro jiné. Uznat a přijmout, že tomu tak pravděpodobně je, představuje první krok směrem k tomu, abychom mohli využít její přínosnější myšlenky pro výzkum a psaní dějin ve 21. století.

IV

„Postmoderní dějiny,“ stěžuje si skupina jejich kritiků, „příliš často sestávají z odmítání a odsuzování dějin, tak jak je známe, spíše než z nových dějin pro současné a tudíž i budoucí časy.“³¹⁾ Existuje ale spousta skutečných historických prací, v nichž je vliv postmoderní teorie, mírně řečeno, jasně znatelný. Postmodernismus přichází v mnoha převlecích. Někteří postmodernisté sice, jak jsme viděli, zastávají extrémní skepticismus, který zcela popírá možnost historického poznání, jiní ale zauímají umírněnější postoj, ve kterém je dějepiscectví stále možné.³²⁾ Otevřeli historickému oboru možnosti obrody a ukázali cestu ze slepé uličky, v níž uvízl sociální determinismus, zejména ve svých marxistických podobách, na počátku 90. let 20. století. To ale neznamená, že postmoderní dějiny jsou nezbytně vždycky tak neotřelé, za jaké se často považují; jednak rozšířily rozsah dějepiscectví a zároveň vdechly nový život některým starým a poměrně unaveným tématům, jako jsou dějiny královského majestátu a elit či studium „velkých jmen“ v dějinách idejí. Například dějepiscectví věnující se onomu významnému a problematickému fenoménu 19. a 20. století, nacionalismu, může jediné získat,